

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКИХ СЕНТЕНЦІЙ У ТВОРЧОСТІ КАТУЛА

*Борбенчук Ірина Миколаївна,
асп.*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються сентенції як виражальний засіб латинської поетичної мови. На матеріалі лірики Катюла досліджуються авторські сентенції, їх значення та роль у творчості поета, а також у літературній латинській мові.

Ключові слова: авторські сентенції, прислів'я та приказки, пареміологія, латинська поетична мова, стилістичні особливості.

Латинські крилаті вислови відомі й широкоживані у повсякденному житті. Часто ми використовуємо їх, навіть не задумуючись про їх авторство. Багато сентенцій було створено поетами-класиками, які майстерно використали виражальні засоби латинської мови. Наприклад, "carpe diem", "dulce et decorum est pro patria mori" (Гораций), "o tempora, o mores!", "vivere est cogitare" (Цицерон), "omnia vincit amor et nos cedamus amori" (Овідій) тощо. Гай Валерій Катул стоїть осторонь цих імен. І чи не єдина відома фраза "odi et amo!" нагадує про велике кохання поета до Лезбії. Проте детальне вивчення творчості римського поета викликало інтерес до оригінальних висловлювань, які зустрічаються в тексті. Їх можна назвати латинськими прислів'ями чи сентенціями, оскільки своїм змістом вони нагадують саме цей жанр поетичної творчості. З огляду на це, **актуальність** нашої теми обумовлена важливістю дослідження влучних висловів Катюла, оскільки вони відтворюють колорит латинської мови, а також демонструють поетичний талант самого автора. **Об'єктом** дослідження є латинськомовні вірші поета. **Предметом** вивчення є авторські сентенції у вимірі їхнього функціонування в тексті та стилістичних особливостей вживання.

Універсальний літературний словник-довідник вказує, що сентенція – (від лат. "sententio" судження, погляд, вислів, фраза) вираз, що коротко повчає, як є чи має бути в житті. Близька до народних прислів'їв. Використовується письменниками в художніх творах як висновок, що має морально-повчальний характер. Дослідження прислів'їв та приказок у фольклорній традиції проводили О.О. Мещерякова, М.О. Фокіна, Л.Г. Панова, Г.Л. Пермяков, М. Куусі, А. Семеркені, В.Фойт. М. Куусі наголосив про структурні рівні прислів'їв, що їх слід розглядати з трьох точок зору: а) основного змісту (Idee); б) будови (Struktur); в) конструктивного ядра (Baukern). А. Крікман вважав, що при аналізі прислів'їв та приказок слід використовувати три підходи – власне семантичний, синтаксично-семантичний і прагматико-семантичний в залежності від того, що в конкретному випадку розглядається: значення, конструкція, вживання. Останнім часом розширилося коло проблем, які стосуються вивчення сентенцій, що призвело до появи узагальнюючої теорії, "...спираючись на яку можна плідніше вести конкретні пареміологічні дослідження" [Фойт 1978, 237].

Саме поняття "прислів'я" довгий час не мало єдиного визначення. Так, відомий російський пареміолог В. Даль сказав, що "приказка, за народним визначенням, – це квітка, а прислів'я – ягідка" [Дмитренко 2008, 4]. Доктор філологічних наук

М. Дмитренко вказав, що "прислів'я – це жанр фольклорної прози, короткий художній твір узагальнюючого характеру, що являє собою сталий вислів у формі логічно завершеного повного судження (речення) з висновком, складається переважно з двох частин і, як правило, вживається в переносному значенні" [Дмитренко 2008, 4]. Як зазначається у великому тлумачному словнику сучасної української мови, прислів'я – влучний образний вислів, часто ритмічний за будовою, який у стислій формі узагальнює, типізує різні явища життя. Важливим моментом при дослідженні sentenцій-прислів'їв є їх класифікація. Г.Л. Пермяков розглядає кілька найпоширеніших типів класифікації прислів'їв: 1) **алфавітна класифікація** розміщує прислів'я в алфавітному порядку в залежності від початкових букв першого слова. Так розміщені прислів'я та приказки в більшості старовинних збірників і в багатьох сучасних виданнях. Латинські sentenції, часто з коментарями, також класифікуються за цим принципом. Перевагою алфавітної класифікації є її простота. Недоліком є те, що варіанти одного ж прислів'я, що починається з різних літер, може потрапити в різні групи. 2) **класифікація за опорними словами** (вона ж лексична чи енциклопедична) – прислів'я розміщуються за ключовими словами. Це зручно для пошуку відомих sentenцій, але однакові за змістом, але різні за лексичним складом паремії потрапляють в різні групи, а близькі за словами, але різні за змістом – в одну. 3) **монографічна** базується на групуванні паремій за місцем та часом їх зібрання. Цей спосіб зручний для вивчення історії питання. 4) **генетична** розділяє матеріал за ознакою походження, тобто за мовою і народом, який їх створив. 5) **тематична** передбачає розподіл висловлювань за темою висловлювання, тобто за їх значенням. Г.Л. Пермяков створив власну класифікацію, де розмістив висловлювання за логіко-тематичними групами [Пермяков 2001, 10-11].

Sentenції, які зустрічаються у віршах Гая Валерія Катула, ми розмістили за тематичною класифікацією. Так як невелика кількість (17 одиниць) виключає факт повторюваності sentenцій у різних групах, й разом з тим проілюструє тематику авторських прислів'їв, основні формули творення, функціонування в тексті та стилістичні особливості поета. Основні теми, що звучать в sentenціях це: 1) тема кохання (V, LXX, LXXXV, LXXXVI); 2) негативні якості людини (III, XXII, XXXIX, XCV); 3) світогляд людини (XLIII, CVII, CXIII); 4) вдача людини (VIII, XIII, XXX, LXVIII, CXIV); 5) родинні стосунки (XXIII). Розглянемо на прикладах sentenції кожної групи.

1. *Vivamus, mea Lesbia, atque amemus* – О Лезбіє моя, будемо жити і кохати (V); *Sed mulier cupido quod dicit amanti, / in vetro et rapida scribere oportet aqua.* – Слова, що каже закоханому жінка, / писати слід на вітрові чи на стрімкій воді (LXX); *Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris? / nescio, sed fieri sentio et excrucior* – І ненавиджу, і люблю. Можливо, ти питаєш – чому? Сам не знаю, але відчуваю, що так є, і тяжко страждаю (LXXXV); *Nulla in tam magno est corpora mica salis* – В такому великому тілі немає і крихти краси (LXXXVI).

Sentenції містять теми, сюжети, образи, що були розвинені попередниками, тобто вони не виникли на порожньому місці. Так, у Сіра ми зустрічаємо "*feminae naturam regere desperare est otium*" забудь спокій, хто надумав керувати жінкою, "*mulieris lacrima condimentum est malitiae*" плач жінки – підлива для злого наміру,

"*amantis jus jurandum poenam non habet*" клятва кохання не підлягає покаранню. У Луцилія (бл.168-102) – "*Quando blandior haec, tanto vehementius mordet*" чим ніжніше вона до тебе пригортається, тим болючіше вкусить. Сентенція LXXXV за стилем перегукується з висловлюванням невідомого неотерика "*Vivis, ludis, haves, amas, amaris*" – живеш, веселишся, радієш, кохаєш, кохають тебе.

2. *Qui nunc it per iter tenebricosum/ illud, unde negant redire quetquam* – Ось тепер пішов він по темній доріжці,/ з якої, як кажуть, ніхто не вертається (III); *Suus cuique attributus est error;/ sed non videmus manticae quod in tergo est* – У кожної людини свій грішок,/ тому не бачим за спиною свій мішок (XXII); *Tamen renidere usque quaque te nollem:/ nam risu inepto res ineptior nulla est* – Однак прошу, не смійся скрізь і всюди:/ нема дурнішого нічого як сміх безглуздий (XXXIX); *Hoc est quod dicunt:/ ipsa olera olla legit* – Це, як кажуть,/ шукає він корзину з овочами (XCV).

Схожа тема до сентенції XCV створена Гнеєм Матієм, попередником неотериків, "*meos hortulos, quando holero, stercoro plure*" в саду гною багато, овочів мало. У народній творчості сентенція XXII ілюструється прислів'ям "*aliena vitia quisque reprehendi mavult*" кожен воліє засуджувати чужі вади (а не свої).

3. *O saeculum insapiens et infacetum!* – О вік брутальний і вульгарний! (XLIII); *O lucem candidiore nota* – О знак яснішого дня! (CVII); *Fecundam semen adulterio* – Плодюча зернами розпуста (CXIII).

Прислів'я цієї групи демонструють побут, звичаї та специфічні особливості народу, який їх створив. В них знаходить відображення все, чим живе конкретний народ протягом століть [Пермяков 2001, 16]. Зокрема, вік Катула характеризується заміною патріархальних традицій на нові моральні та естетичні засади, це період занепаду республіки і становлення імперії. Тому в сентенціях відтворене ставлення автора до падіння звичаїв. Для прикладу авторської сентенції слід навести також Цицерона з "*O tempora, o mores!*" О часи, о звичаї!, в ній відомий оратор розвінчує ганебне життя пануючої верхівки римського суспільства. Прислів'я "*albo lapido diem notare*" відзначати день білим камінцем (щасливий день) – схоже за тематикою до сентенції CVII.

4. *Et quod vides perisse perditum ducas* – Раз бачиш, що пройшло, то даремно й ти ведеш (VIII); *Tui Catulli plenus sacculus est aranearum* – У твого Катула гаманець повний павуків (XIII); *Idem nunc retrahis te ac tua dicta omnia factaque/ ventos irrita ferre ac nebulas aereas sinis* – Тепер ти йдеш, і залишаєш слова свої усі та справи,/ щоб віднесли даремно їх вітри й небесні хмари (XXX); *Ultero ego deferrem, copia siqua foret* – Сам би я віддав, аби лише гроші мав (LXVIII); *Fructus sumptibus exsuperat* – Прибуток перевищує витрати (CXIV).

Прислів'я завжди повідомляють про людину та її стосунки зі світом, можуть бути використаними у будь-якій ситуації. Вони дають можливість стерти індивідуальні риси події, наближуючи ситуацію до ряду аналогій [Николаева 1995, 312]. Життя Катула було сповнене підйомів та падінь, йому були відомі і бідність, і марні надії на своїх покровителів, звідси стають зрозумілі мотиви прислів'їв цієї групи. Що ж до подібних висловлювань в інших авторів, то про скупість ми зустрічаємо у Сіра "*in nullum avarus bonus est, in se pessimus*" скупий не є добрим ні для кого, а найгіршим є для себе.

5. *Verum est et pater et noverca, quorum/ dentes vel silicem comesse possunt* – Це правда, батько й мачуха такі,/ що зубами можуть камінь гризти (XXIII). До батьків та предків у римлян було поважне ставлення, ця сентенція характеризує пошану Катула до батька. Знову ж таки, ця тема не нова в літературі: *"ames parentem, si aequus est, si aliter, feras"* люби батька, якщо він справедливий, якщо ні – терпи (автором сентенції є Сіп).

Підсилення авторської позиції досягається не лише тематикою чи особливостями світосприйняття, що передаються образами, мотивами, а й рядом граматичних форм. "Оскільки це авторська поезія, ми повинні інтерпретувати її так: поради виходять від конкретного мовця конкретному чи умовному адресату (читачу) і відображають його особисту точку зору" [Панова 2004, 300]. Форма імператива властива прислів'ям, що спонукають до дії. У сентенціях Катула наказовий спосіб не зустрічається, проте деякі висловлювання завдяки вставним словам і часткам доречніше перекласти імперативом, оскільки в них присутній відтінок поради чи наказу (LXX, XXXIX). Щодо дієслова-присудка, то він стоїть у формі 1 та 2 особи однини і множини (IV, LXXXV, LXVIII, XXII, VIII, XXX), що відображає власну точку зору, заклик до дії; 3 особа однини вживається у розповідних сентенціях (III, LXX, LXXXVI, CXIII, CXIV, XXIII). Час в прислів'ях "неактуалізований теперішній", хоча саме минулий час в найбільшій мірі пов'язаний з конкретною дійсністю, а майбутній містить відтінок обов'язковості, проскрипції. Статус імені має невизначений характер, йому притаманна семантика неозначених займенників "будь-який", "всякий" [Николаєва 1995, 314-314]. Сентенції III, XXII, XXX, XXXIX, LXX мають узагальнюючий характер. Конкретизація притаманна сентенціям V, LXXXV, VIII, XIII, LXVIII, де присутній адресат. Всі прислів'я знаходяться в кінці віршів, як підсумок вищевисловлених думок.

У результаті дослідження авторських сентенцій у творчості римського поета Гая Валерія Катула ми дійшли таких висновків: сентенції є оригінальними витворами, що відображають світогляд поета; схожа тематика сентенцій існувала у римській літературі (подібні прислів'я є у Сіра, Гнея Матія, Луцилія, народному фольклорі), однак Катул зумів через сентенції описати проблеми та життєві ситуації, які стосувалися автора та римського народу; для підсилення авторської позиції Катул використовував певні граматичні форми дієслів та імен.

В статье рассматриваются сентенции как выразительное средство латинского поэтического языка. На материале лирики Катутла исследуются авторские сентенции, их значение и место в творчестве поэта, а также в литературном латинском языке.

Ключевые слова: авторские сентенции, пословицы и поговорки, паремология, латинский поэтический язык, стилистические особенности.

In the article Latin sentences are described as the mean of expression of the poetic language. Author's maxims, their meaning and place in poet's heritage as well as in literary Latin language are looked upon on the material of Catullus' lyrics.

Key words: author's maxims, proverbs and sayings, paremiology, Latin poetic language, stylistic peculiarities.

Література:

1. *Дворецкий И.Х.* Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. – М.: Рус.яз., 2000. – 846 с.
2. *Мещерякова О.А.* Устойчивые словосочетания в традиции и в авторской речи // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / О.А. Мещерякова; Отв.ред. В.Н. Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 308 – 314.
3. *Николаева Т.М.* Обобщенное, конкретное и неопределенное в паремии // Малые формы фольклора. [Сборник статей памяти Г.Л. Пермяков] / Т.М. Николаева; Сост. Т.Н. Свешникова. – М.: Издательская фирма "Восточная литература" РАН, 1995. – С. 311 – 319.
4. *Панова Л.Г.* Испанская копла: между поговорками и книжной поэзией // Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / Л.Г. Панова; Отв.ред. В.Н. Телия. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 299 – 307.
5. *Пермяков Г.Л.* Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов / Г.Л. Пермяков; Научная редакция Е.М. Мелетинского и Г.Л. Капчица. – Издательство "Лабиринт", М., 2001. – 624 с.
6. *Полонская К.П., Поняева Л.П.* Хрестоматия по ранней римской литературе: [Учеб. пособие] / К.П. Полонская, Л.П. Поняева; Сост.: Л.П. Поняева. – М.: Высш.шк., 1984. – 224 с.
7. *Прислів'я та приказки* / Упоряд., передмова М.К. Дмитренко. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2008. – 176 с.
8. *Фойт В.* Разработка общей теории пословиц / В. Фойт // Паремииологический сборник. Пословица. Загадка (структура, смысл, текст). – М.: Наука, 1978. – С. 230 – 237.
9. *Універсальний літературний словник-довідник.* – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2008. – 321 с.
10. *C. Valerii Catulli Carmina.* Oxonii e typograheo claredoniano. Published in the United States by Oxford University Press., N.Y., 1958. – 113 s.